

ПРОБЛЕМА ВИНИКНЕННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті, на основі аналізу наукових джерел та власних досліджень, розглянуто сутність родового поняття “освітні втрати” та його основні компоненти: навчальні втрати, виховні, втрати розвитку особистості. З’ясовано неоднозначність тлумачень досліджуваних категорій. Проаналізовано зміст кожного компонента та причини виникнення втрат в окресленому напрямку. Розглядається міжнародний досвід стратегій подолання навчальних втрат з точки зору їх ефективності й доцільності використання в умовах української освіти.

Ключові слова: освітні втрати, навчальні втрати, навчальні прогалини, діагностика освітніх втрат, стратегії та інструменти подолання освітніх втрат.

Abstract: The article, based on the analysis of scientific sources and own research, examines the essence of the generic concept of «educational losses» and its main components: educational losses, educational losses, losses of personality development. The ambiguity of the interpretations of the researched categories was clarified. The content of each component and the causes of losses in the outlined direction were analyzed. The international experience of strategies for overcoming educational losses is considered from the point of view of their effectiveness and feasibility of use in the conditions of Ukrainian education.

Keywords: educational losses, educational losses, educational gaps, diagnosis of educational losses, organizational models of the educational process in institutions of general secondary education, tools for overcoming educational losses.

Вступ. Усі сьогоднішні події – це те, чого раніше з нами не було, чого не існувало в нашому досвіді. Спочатку період пандемії кардинально змінив ритм шкільного життя, життя кожної родини, країни в цілому. На довгий час закрились дошкільні заклади освіти, заклади загальної середньої та позашкільної освіти, кафе, кіно/театри, концертні зали. У звітах Світового банку щодо результатів дослідження “Відновлення навчання до прискорення” [15], у звітах за результатами всеукраїнського дослідження якості організації дистанційного навчання у

зкладах загальної середньої освіти України” [12] та моніторингового дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни [5] зазначається, що основними причинами освітніх втрат є втрати в навчальному часі (30% учнів/учениць не мали постійного доступу до освітнього процесу в умовах війни, причому на Півдні України ця цифра сягала 40%), перехід шкіл на дистанційне навчання та погіршення психоемоційного стану учасників освітнього процесу — учнів, їхніх батьків, вчителів, керівників закладів освіти.

У звіті за результатами Міжнародного моніторингового дослідження PISA-2022 (національний звіт) зазначено, що через закриття шкіл в період епідемії і у зв'язку з переходом на дистанційне навчання діти та підлітки більше часу проводили в ізоляції, не бачилися з друзями, менше часу перебували на свіжому повітрі, що в свою чергу спричинило погіршення психологічного стану: стрес, тривожність, сум, почуття самотності, незахищеності. Негативні прояви такого стану школярів стали причиною виникнення проблем у процесі навчання (складність зосередитися на навчанні, низький рівень мотивації, концентрації уваги). Більшість учнів не тільки молодшого віку виявилися не готовими до умов самостійної пізнавальної діяльності, організації самонавчання [13].

Ситуація з переходом на дистанційне навчання, змусила багатьох працюючих батьків менше часу присвячувати своїй роботі, оскільки вони повинні були більше дбати про дітей, про їхнє здоров'я, про організацію робочого/навчального місця, повноцінного харчування тощо.

Сфера здобуття знань, умінь, навичок, компетентностей предметного навчання перестала бути актуальною для переважної частини українців.

Пандемія та її наслідки змінили наше життя у багатьох аспектах. Але тоді ми ще не знали, що на нас очікують випробовування набагато страшніші - на межі руйнування ідеалів, втрати рідних і знайомих, каліцтва, насилля тощо.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, запровадження воєнного стану поглибили виклики українській системі освіти, призвели до значних змін і трансформацій в організації освітнього процесу, його безпеки, обмежили доступ школярів до повноцінної освіти, порушили їхнє право навчатися і спокійно жити.

Освітня система України постраждала значно серйозніше, ніж освітні системи більшості інших країн, оскільки значна частина українського учнівства не може повернутися до нормального режиму навчання впродовж чотирьох років: спочатку на заваді цьому була пандемія COVID-19, а із лютого 2022 року – повномасштабна агресія російської федерації проти України.

Відсутність «доковідних» даних про якість вітчизняної освіти (крім даних міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 (15-річні підлітки) і загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти 2018 та 2021 років (випускники початкової освіти) не дозволяють повноцінно охарактеризувати наслідки тривалого порушення освітнього процесу в Україні. Але, навіть без достатніх об'єктивних ресурсів, всі усвідомлюють, що проблеми в галузі освіти розростаються і поглиблюються. Попри колосальні зусилля педагогів рівень успішності учнівства знижується [10].

Можна було б і надалі замовчувати, ігнорувати, приховувати проблеми, які накопичувались не один рік, але небезпека наявності освітніх втрат криється в тому, що вони мають здатність накопичуватись, наслідки втрат проявляться з часом і будуть впливати як на якість життя окремих індивідів, так і на розвиток українського суспільства в цілому.

На індивідуальному рівні освітні втрати перш за все означають втрату можливості всебічного розвитку та розкриття потенціалу. Учнівство має менше можливостей для формування навичок, необхідних у дорослому житті, і відповідно має гірші шанси стати успішними громадянами в майбутньому.

Говорячи ж про наслідки освітніх втрат для суспільства, експерти передусім звертають увагу на економічний аспект проблеми. Так, наприклад, фахівці Сектору освіти Світового банку зазначають, що через пандемію та війну освітні втрати в Україні можуть становити понад один рік. Експерти ОЕСР (Міжнародна організація економічного співробітництва та розвитку) спрогнозували, що наслідком освітніх втрат може бути зниження рівня ВВП на 1,5% протягом решти століття й навіть більше, якщо освітня система буде повільно повертатися до колишнього рівня продуктивності. Крім того, вони зазначали, що, якщо школи не будуть відповідати стандартам, вплив на майбутній економічний добробут буде пропорційно більшим. Міжнародні експерти та фахівці в галузі економіки сходяться на думці, що освітні втрати можуть стати причиною довгострокових економічних втрат, якщо школи не зможуть швидко відновити повноцінну роботу.

Саме тому впродовж останнього року міжнародні організації та уряди країн світу

спрямовують значні зусилля (матеріальні, інтелектуальні) у розробці та реалізації програм подолання проблем у галузі освіти.

Чимало країн світу надають допомогу Україні у відновленні та побудові закладів освіти, сприяють впровадженню програм у галузі освітніх вимірювань та компенсації освітніх втрат.

Це означає, що проблема освітніх втрат в Україні є вкрай гострою і потребує якнайшвидшого напрацювання наскрізної системи дій, спрямованої на її розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробка дієвої стратегії, покликаної забезпечити ефективне подолання освітніх втрат в Україні, вимагає єдності і спільної взаємодії всіх ключових партнерів, стейкхолдерів.

Критично важливою умовою співпраці всіх залучених до розроблення ефективної стратегії - мати спільне бачення проблеми, зокрема, щодо розуміння понять «освітні» та «навчальні втрати», що між ними спільного і чим вони відрізняються. Чому не варто ототожнювати «освітні розриви» з «навчальними розривами». Як визначити обсяг і глибину навчальних втрат та інше.

Закономірно, що для опису цих явищ необхідні були нові терміни. Так у науковій літературі, періодичних джерелах з'явилася ціла низка нових понять: «освітні втрати», «втрати в навчанні», «освітні розриви», «прогалини в навчанні» тощо. Їх уживання часто було несистемним, нетермінологічним, що, заважало належному комунікуванню дійсно складної проблеми задля пошуку шляхів її ефективного розв'язання.

Для української освітньої науки з'явився новий виклик - розкрити сутності нововведених термінів, конкретизувати їх зміст, виокремити структурні компоненти й наповнити їх характеристиками, проаналізувати причини і прогнозувати наслідки освітніх втрат/розривів для суспільно-економічного розвитку країни, розробити й науково-обґрунтувати практики об'єктивного діагностування, без якого неможливе виявлення фактичних втрат. Відсутність досвіду й обмеженість у часі спонукали науковців і практиків звернутись до міжнародного досвіду.

У працях міжнародних дослідників, пов'язаних із проблематикою негативного впливу COVID-19 на освіту, за основу взяли

«втрати навчання» та «прогалини навчання». Це пов'язано з тим, що переважна більшість науковців пов'язують освітні втрати з втратами когнітивних навичок учнів, прогалинами в знаннях, недосягненням учнівством очікуваних результатів навчання, що визначені освітніми програмами, тощо. Такий підхід можна пояснити насамперед можливістю об'єктивного вимірювання втраченого, по-друге, необхідно враховувати особливості філософії освіти в окремо взятій країні. Переважна частина дослідників (Сполучені Штати Америки, Канада, Бельгія) досліджують два основні типи освітніх втрат: «забування», яке стосується втрати раніше набутого знання під час навчання; «втрачене навчання», що позначає очікуване навчання, яке не відбулося/ не відбувається, оскільки школи були закриті для очного навчання. Для оцінки «втраченого» навчання дослідники оцінюють фактичне навчання, використовуючи емпіричні дані, такі, як рівні досягнення попередніх когорт у навчанні, тоді як інші використовують нормативні критерії, такі, як очікування на рівні класу [6].

У вітчизняних дослідженнях (Т. Локшина, Г. Бичко, В. Терещенко інші.), освітні втрати розглядаються в широкому діапазоні: від втрат у навчанні (знаннях, уміннях, навичках у порівнянні з обов'язковими результатами навчання, визначеними стандартами та програмами) до втрат в особистісному розвитку здобувачів освіти (зниження темпів інтелектуального, емоційного, соціального розвитку особистості) [2].

Так, наприклад, у змісті програми моніторингового дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023, яке проводилось Державною службою якості освіти України, використовуються терміни: «втрата в освітньому процесі» - пов'язується зі зміною форми здобуття освіти, переведення закладів освіти з очного на дистанційне та змішане навчання, спричинених нестабільними умовами організації освітнього процесу (повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої з інтернетом); «втрата у навчальному часі» - відсутність можливостей організувати та забезпечувати освітній процес, відсутність умов для участі здобувачів освіти - призводить до пропусків навчальних занять; «навчальні втрати» - пов'язуються

з результатами навчання школярів, можливостями самостійної пізнавальної активності та рівнем їх включення [5].

Як пояснив експерт Програми U-LEAD (фахівець з управління освітою) Сергій Дятленко, «освітніми втратами» можна умовно назвати «не досягнення» освітніх результатів учнями через відсутність чи обмеженість можливостей для навчання.

Досвід спостережень і спілкування з українськими педагогами під час проведення тренінгів з питань надолуження освітніх втрат, підтверджує, що переважна частина вчителів ототожнюють поняття «освітні втрати» і «навчальні втрати», частина - підміняють спорідненими термінами «освітні розриви», «навчальні розриви» «навчальні прогалини». Така ситуація часто заплутує самих педагогів, оскільки вони дуже швидко втрачають зв'язок між змістом термінів і не можуть повноцінно обґрунтувати власну думку.

Мета статті. Проаналізувати сутність поняття «освітні втрати», причини їх появи, змістові характеристики стратегій надолуження навчальних прогалин для усвідомлення сутності й змісту проблеми та необхідності побудови ефективної моделі їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи те, що факторів, які зумовлюють освітні втрати, досить багато, і мають вони матеріальний, побутовий, соціальний, психологічний, економічний та інші характери, їх детальний опис і врахування всіх життєвих ситуацій — це справа довготривалого дослідження, тому в нашій роботі ми зупинимося лише на розгляді ключових аспектів окресленої проблеми.

Щодо визначення поняття «освітні втрати», нам більше імponує думка українських дослідників (Т. Вакуленко, Г. Бичко), які зазначають, що втрати в освіті не варто ототожнювати лише з втратами в знаннях, оскільки сутність філософії освіти України полягає у єдності навчання, виховання, розвитку й соціалізації особистості.

Отже, в широкому розумінні поняття «освітні втрати» означає - втрати можливостей для всебічного розвитку особистості — інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо.

Група дослідників (Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О.)

виділяють три взаємопов'язаних компонента, що утворюють цілісність розуміння терміну «освітні втрати». До них належать:

- навчальні втрати (у розумінні втрати знань, умінь, навичок, ставлень, досвіду тощо);
- виховні втрати (зміна/відсутність/викривлення моральних цінностей, норм і правил поведінки у суспільстві та оточуючому середовищі);
- зниження темпу розвитку особистості (психічний, розумовий, фізичний, загальний) [2].

Освітняни на різних рівнях дедалі частіше говорять про навчальні втрати та пошук шляхів їх подолання. Існує кілька термінів, які позначають різні процеси. Щоб розуміти, про що йде мова, та визначати сфери впливу вчителя, окреслимо, чим вони відрізняються: «навчальні втрати» — втрата знань і навичок, академічний регрес через певні перерви в навчанні конкретного учня; «навчальні прогалини / розриви у навчанні» — відмінності між фактичними результатами, академічним прогресом учня та очікуваними результатами, які встановлюють Державні стандарти (освітні програми) [9].

Очевидно, що вчитель може мати справу як із навчальними втратами (наприклад, коли в окремих учнів чи групі/класах спостерігаються втрати в оволодінні програмою), так і з навчальними розривами (коли, наприклад, спостерігається різниця між учнями, які навчаються за різними формами організації навчання, наприклад, сімейне навчання чи «перевернутий клас»).

Зокрема, Г. Бичко і В. Терещенко навчальні втрати розуміють як втрату знань і навичок або відхилення в академічному прогресі учня, що найчастіше пов'язане з перервою у формальній освіті, пропусками занять тощо; втрату здобутих раніше знань, коли учні, які досягли певного прогресу в навчанні, погіршують свою успішність. Найчастіше це пов'язано з тимчасовою (нетривалою) перервою у формальній освіті, наприклад, літніми канікулами; різницю між тим, чого навчився учень, тобто досягнутим ним академічним прогресом, і тим, чого учень мав би навчитися на певному етапі свого навчання, наприклад, у певному віці, на рівні певного класу тощо [1].

Навчальні втрати під час війни стають складовими масштабних втрат освітньої системи.

В Україні вони спричинені закриттям

шкіл, їх передислокацією внаслідок руйнування/пошкодження, окупації; нестабільністю онлайн-навчання внаслідок бомбардувань та обстрілів; відсутністю/недостатністю навчально-методичного забезпечення, психологічними травмами учнів і педагогів.

Навчальні втрати спостерігаються також і в учнів, які навчаються в школах країн, які надали притулок сім'ям з України. Незнання/погане володіння мовою країни перебування призводить до неефективної інтеграції до навчального процесу та часто відсутності можливості синхронних занять онлайн в українській школі. Це — деякі з викликів, що спричиняють освітні втрати українських учнів за кордоном [8].

Освітні втрати позначаються на інтелектуальному потенціалі нації, стані економіки, готовності здобувачів освіти до самостійного життя, і в подальшому можуть тривалий час негативно впливати на стан науково-технічного та соціально-економічного розвитку України.

Вони пов'язані зі зниженням мотивації учнів до навчання та неможливістю проведення повних уроків в очній формі. Так, недостатня мотивація учнів до навчання спостерігається в основному в тих випадках, коли відсутні такі складові, як зворотний зв'язок, чітка організація навчального процесу, цільовизначення навчальної діяльності, чіткі критерії оцінювання результатів навчання, мотиваційний зміст завдань [3].

Тобто освітні втрати пов'язані насамперед з перебудовою підходів до процесу навчання, а не з його формами. Так, звісно, є й технічні проблеми та проблеми дистанційної форми навчання: поганий зв'язок, відсутність технічного обладнання (камери, мікрофони), добір програмного забезпечення, яке буде задовольняти всіх (кросплатформеність, безкоштовність, українськомовний інтерфейс), добросовісність виконання завдань. Але більшість цих проблем розв'язуються організацією індивідуалізованого підходу.

Війна продовжує нести руйнування та смерті, калічити долі людей. Постійно необхідно аналізувати те, як війна впливає на життя українців та що потрібно для відбудови країни, зокрема освіти. У своєму дослідженні ми спираємось тільки на об'єктивні дані міжнародних і національних досліджень.

Об'єктивна інформація надає можливість реально оцінити втрати, яких зазнала українська освіта і своєю чергою забезпечити повноцінність підходів до її відновлення, концентрації зусиль на найважливіших проблемах. Сьогодні нам допомагає звіт Світового банку «Третя швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» (RDNA3) [15].

Дослідники (О. Топузов, М. Головка, О. Локшина) констатують, що серед основних причин навчальних втрат - недосконалість інфраструктури дистанційного навчання, відсутність/недостатній рівень володіння учнями цифровими навичками, недостатня сформованість в учнів умінь вчитися, не відпрацьованість формату зворотного зв'язку з педагогом, недостатня підготовленість учителів до використання засобів та інструментів дистанційного навчання та низький рівень цифрової компетентності, а в батьків — до підтримки навчання дітей у нових освітніх реаліях [7].

За спостереженнями вчителів початкових класів, результати навчання учнів/учениць суттєво погіршилися з таких навчальних предметів, як українська мова, іноземна мова, математика, літературне читання, та майже не змінилися з таких навчальних предметів та курсів, як мистецтво, дизайн і технології, фізкультура, інформатика, «Я досліджую світ». Про погіршення результатів зазначає більше вчителів у селах, ніж у містах. Порівняно з минулим роком, зросла цьогорічна кількість учителів базової школи у містах, які вказують на погіршення результатів навчання своїх учнів/учениць з української літератури, алгебри та геометрії, зарубіжної літератури, іноземної та української мов.

Так, наприклад, результати тестування учнів 6-х і 8-х класів з української мови та математики показали, що переважна кількість учнів виконали тести на «середньому рівні», тобто змогли набрати лише до половини із максимально можливої кількості балів. Із виконанням завдань окремих змістових ліній не впоралися половина шестикласників [5].

Проведене у грудні 2022 - січні 2023 років моніторингове дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році Державною службою якості освіти України (за підтримками проекту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe)) допомогло

виявити чинники освітніх втрат і виробити рекомендації щодо плану дій з боку держави, громади та безпосередньо школи, аби їх подолати. Серед них: обмежений доступ до освітнього процесу; недостатня гнучкість в організації освітнього процесу; втрати у навчальному часі; зміни у контингенті учнів і педагогів; втрати у матеріально-технічному забезпеченні; зміни у психологічному стані учасників освітнього процесу; зміни в результатах навчання [5].

Всі ці чинники порушили й продовжують порушувати процес взаємодії між учасниками освітнього процесу в умовах тривалої війни.

Експерти національної освіти визначили чотири пріоритети 2024 року, які будуть реалізовані спільно МОН України, органами місцевого самоврядування та партнерами, серед яких - надолуження освітніх втрат та пропрацювання психологічних травм учнів. Крім того зазначається, що потрібно зосередитися на додатковій підтримці дівчат, адже дослідження довели: вплив війни на освіту найбільшим тягарем лягає на їхні плечі. Особливої уваги потребують також учні сільських шкіл (розрив з однолітками з міст значно посилюється та сягає 4,5 роки) і діти із сімей, що потрапили у важкі життєві обставини [15].

Очевидно, що компенсаторні заходи з подолання освітніх втрат мають бути спрямовані на компенсацію негативного впливу згаданих чинників.

Як побудувати процес надолуження освітніх втрат в умовах сьогодення; зберегти те, що вже набуто; коли і за рахунок чого компенсувати втрачені навчальні навички, щоб навантаження на здобувачів освіти було помірним; як не перетворити процес компенсації прогалин у навчанні, на процес підлаштування до вимог стандартів, або окремих процесів вимірювання (щось на кшталт ЗНО) і знову повернутись у тенети відсотків і балів?

Оскільки в Україні відсутні усталені процедури для дослідження рівня освітніх втрат і освітніх розривів на рівні загальної середньої освіти, а також не розроблено механізмів їх подолання, важливо врахувати міжнародний досвід з окресленої проблеми, а також зосередитися на впровадженні унікальних для нашої країни рішень.

Так, наприклад, у Американському плані порятунку (American Rescue Plan – ARP),

передбачені такі заходи: набір, утримання та розширення професійного розвитку педагогічного персоналу; навчання під час літніх канікул; тьюторинг; наймання консультантів та збільшення підтримки для учнів; розвиток громадських шкіл; зміцнення педагогічних колективів. Аналітики Центру дослідження результатів освіти (Center for Research on Education Outcomes – CREDO) Стенфордського університету зауважують - шлях для ефективного подолання втрат у знаннях полягає не у збільшенні навчального часу, репетиторстві чи наставництві, а в підходах, що беруть до уваги відмінності в навчальних темпах учнів.

Вартий уваги і досвід Німеччини в рамках реалізації національної програми «Наздоганяємо після Корони» («Aufholen nach Corona»). Це програма компенсаційних заходів, спрямованих на зниження рівня втрат у знаннях з математики, німецької та англійської мов шляхом організації індивідуальних уроків та занять у малих навчальних групах під час літніх канікул і на початку нового навчального року. Педагоги переконані, що успіх у зменшенні освітніх втрат має стале партнерство з батьками у школі: підтримка соціальних можливостей шкіл, запобігання прояву стресу у вчителів, колективна ефективність вчителів, запровадження партнерства між школою та батьками, подолання нестачі вчителів.

Шляхи компенсаційних заходів: продовження навчального року, організація літніх шкіл, запроваджувались і в Австрії, але як показали батьківські опитування, участь дітей у цих заходах залежала від батьків та їхнього суб'єктивного ставлення до дистанційного навчання.

Досить критично до продовження навчального року висловились італійські дослідники. Вони зазначають, що додаткові два тижні демонструють лише тимчасові покращення, тому рекомендують збільшувати тривалість шкільного дня та літні програми, які можуть значно зменшити втрати в навчанні.

У Великій Британії для подолання впливу COVID-19 на успішність і навчання учнів розробили Національну програму репетиторства для того, щоб охопити учнів з найменш заможних родин [14].

У світі наразі немає єдиного розробленого підходу щодо зменшення та подолання освітніх втрат. Уряди країн створювали фонди

швидкого реагування та запроваджували екстрені заходи, що мали зменшити освітні втрати, однак ці рішення не завжди приводили до успішного результату.

Важко спрогнозувати, який інструмент компенсації освітніх втрат виявиться дієвим в українських умовах, адже реальний рівень таких втрат в учнів наразі не відомий. Тому, ми вважаємо, необхідно зосередити свою увагу на декількох напрямках: проведення якісної діагностики успішності учнів на різних рівнях (повноцінна підготовка педагогів з питань навчального діагностування та оцінювання); повернення школярів до очного навчання з метою відновлення якісного й ефективного навчання; підвищення ефективності навчання: збільшення часу навчання за рахунок не значного скорочення канікул (наприклад, улітку повноцінне навчання може тривати до кінця червня, а новий навчальний рік — розпочинатися в середині серпня). Важливо використовувати гнучкіший розклад занять, заохочення до їх проведення поза межами класу та/або школи, використання нових форматів і методик навчання, застосування відповідних психологічних прийомів тощо; перерозподіл навчального часу на користь тих компетентностей (читання з розумінням, математична, цифрова, соціально-емоційна) та результатів навчання, без яких неможливий подальший успіх учнів шляхом впровадження інтегрованих курсів; зрозуміла й дієва системи комунікації, методичної і психоемоційної підтримки для кожного вчителя і психосоціальної підтримки здобувачів освіти; розроблення готових компенсаторних рішень з повним набором навчальних і методичних матеріалів, достатніх для вивчення конкретної навчальної теми/розділу та/або навчального предмету/інтегрованого курсу; зворотний зв'язок і оцінювання ефективності, чітке розуміння поточного рівня успішності кожного учня в класі (діагностичне та формувальне оцінювання може допомогти вчителям адаптувати календарно-тематичне планування й методики навчання під потреби учнів; аналітико-прогностична готовність педагогів до побудови гнучких моделей ефективного надолуження освітніх втрат.

Станом на сьогодні єдиним діагностичним інструментом, доступним для широкого використання, є діагностичні тести, розроблені фахівцями проекту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) спільно

з Державною службою якості освіти України. Цей інструмент містить тести для первинної і вторинної діагностики з української мови, математики/алгебри/геометрії, англійської мови, фізики, хімії, біології/природознавства (інтегрований курс), історії України, географії для 3-4-го, 5-го, 7-го та 9-го класів. Зазначені тести доступні на освітній платформі «Всеукраїнська школа онлайн».

Цей аналіз ситуації та перелік пропозицій не є вичерпним чи остаточним, однак може слугувати певною точкою відліку для подальших дискусій та розробки стратегії подолання освітніх втрат.

В умовах академічної свободи, кожен заклад загальної середньої освіти повинен розробити Програму заходів щодо компенсації освітніх втрат. Програми надолуження освітніх втрат – це короткострокові програми, які надають учням змогу надолужити матеріал завдяки повторному доступу до нього паралельно з продовженням стандартного навчання. У школі такі програми реалізують як додаткову цільову підтримку за стислим навчальним планом одночасно зі звичайними заняттями. Це можуть бути індивідуальні додаткові заняття з учителем або створення групи учнів, які потребують допомоги. Під час такого навчання зосереджуються на формуванні мінімальних навичок та знань, необхідних для адекватного сприйняття матеріалу на рівні класу. У закладі освіти необхідно впровадити навчальні програми з предметів надолуження у вигляді факультативу, курсу за вибором або додаткових занять.

Доцільно використовувати програми прискореного навчання. Ідея таких програм – подати найважливіші знання та навички, зосередитися на головному за рахунок проєктного та діяльнісного підходів, у початкових класах - технологій ігрового навчання.

У документі (Програмі надолуження освітніх втрат) варто визначити: з яких предметів планують організувати компенсацію освітніх втрат та в яких класах, у який термін; формат та строк проведення діагностувальних вимірювань з окремих предметів; формати співпраці з батьками щодо компенсації втрат; орієнтовну кількість годин із кожного предмета, необхідну для компенсації знань; форми навчальних занять: наприклад, факультативи, курс за вибором, пришкільний табір, інші; скільки і яких

вчителів планують залучити до забезпечення процесу надолуження освітніх втрат; коли плануються відповідні заходи: відповідно зазначити терміни і тривалість, побудувати графіки консультацій тощо; моніторинг результативності та коригування програми.

Реалізація кожної програми потребує значних ресурсів (бюджет, інфраструктура, людські ресурси, матеріали, організація тощо). Тому необхідно постійно оцінювати дієвість програм компенсаторного навчання – контролювати та оцінювати виконання програм, щоб за потреби проводити коригування. Під час моніторингу варто оцінювати результативність навчання, рівень оволодіння знаннями та навичками з певних предметів та тем, сприйняття навчання учнями та батьками. Залежно від результатів заклад освіти може розробити нові підходи до навчання, адаптовані до конкретних умов.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Створити абсолютно нові освітні моделі в умовах воєнного стану неможливо, а тому маємо трансформувати наявні дидактичні моделі за певної адаптації до реальної ситуації.

Щоб мати уявлення про успішність учнівства на різних рівнях освіти й мати змогу вимірювати навчальні (освітні) втрати, необхідно створити цілісну систему освітніх вимірювань із використанням стандартизованого тестування на всіх ключових етапах навчання; довготривалі моніторинги якості освіти; локальні вивчення успішності окремих категорій учнівства в опануванні окремими предметами, розділами освітніх програм тощо; централізовані онлайнві платформи для вимірювання навчальних (освітніх) втрат і надолуження навчального матеріалу.

Без системи об'єктивного вимірювання рівня навчальних втрат на різних рівнях освіти неможливо говорити про побудову стратегій їх подолання; вона дасть змогу відстежити зміни в учнівських досягненнях на кожному етапі здобуття ними загальної середньої освіти (початкова, базова середня, профільна освіта), вчасно виявляти прогалини в знаннях учнівства з певних предметів / курсів / тем та вживати кроки для надолуження цих прогалин.

Доцільно максимально використовувати дидактичний потенціал змішаного навчання як дидактичної моделі організації освітнього

процесу в закладах загальної середньої освіти.

Активувати всіма можливими способами партнерську взаємодію в парадигмі «вчитель – учні – батьки» [8].

Наше дослідження не вичерпує сутності проблеми освітніх втрат, оскільки потребує: прийняття проблеми освітніх втрат як такої, що не має аналогів, враховуючи специфіку причин, що зумовили її появу; усвідомлення необхідності її комплексного та системного методологічного осмислення; вивчення досвіду подолання та компенсації освітніх втрат; розроблення наскрізної системи ефективного управління; пошук сучасних технологій психолого-педагогічного забезпечення надолуження й компенсації; дидактико-методичних механізмів впливу на організацію й провадження освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та з перспективою їх подальшого адаптивного використання у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичко Г., Терещенко В., Вакуленко Т. (ред.). (2023). Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання : посібник. Київ : Український центр оцінювання якості освіти, 2023. 31 с. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf
2. Локшина О., Джурило А., Максименко О., Шпарик О. До питання про навчальні втрати: термінологічний концепт у сучасному науково-педагогічному дискурсі. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/655>
3. Гавриленкова М. Війна впливає на освіту: що таке освітні та психологічні втрати? : вебсайт : URL: <https://u-lead.org.ua/news/205>
4. Діагностика та механізми подолання втрат у навчанні молодших школярів: методичні рекомендації / за заг. ред. О.М. Топузова ; укл. О. В. Онопрієнко. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2023. 146 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Diagnostyka-ta-mekhanizmy-podolannia-vtrat-u-navchanni-3.pdf>
5. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році: Державна служба якості України, Київ : ДСЯОУ, 2023, 64 с. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-oslavy-v-umovah-viyny-web-3.pdf>

6. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О. Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання / за ред.: О. Топузов, О. Локшина. Київ: Педагогічна думка, 2022. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-614-8-2022-55>
7. Топузов О., Головка М., Локшина О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-5-13>
8. Малихін О. В., Арістова Н. О., Шпарик О. М. Використання позитивного досвіду організації освітнього процесу в країнах ЄС в умовах непрогнозованих глобальних впливів у системі національної освіти України: методичні рекомендації. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8124-25-0-2021-70>
9. Навчальні втрати в умовах війни: як учителю їх діагностувати та компенсувати. URL: <https://sqe.gov.ua/navchalni-vtrati-v-umovakh-viyni-yak-uchi/>
10. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с. URL: https://testportal.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf
11. Посібник із відновлення та прискорення навчання: використання RAPID Framework для усунення втрат навчання через COVID-19 і покращення роботи (червень 2022 р.). URL: <https://reliefweb.int/report/world/guide-learning-recovery-and-acceleration-using-rapid-framework-address-covid-19-learning-losses-and-build-back-better-june-2022>
12. Звіт. Дослідження якості організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти України. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zvit_Distance_learning_school_SQE_SURGe_30.08.2022.pdf
13. Звіт за результатами Міжнародного моніторингового дослідження PISA-2022 (національний звіт). URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacziionalnyj-zvit_povnyj.pdf
14. Григорій Рій. Міжнародний досвід подолання освітніх втрат: що варто врахувати Україні? URL: <https://osvitanalytika.kubg.edu.ua/2023/08/15/mizhnarodnyj-dosvid-podolannia-osvitnikh-vtrat-shcho-varto-vrakhuvaty-ukraini/>
15. Звіт Світового банку «Третя швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» (RDNA3). URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf?fbclid=IwAR34zSgDHF80kL28yD4AUitnuIt6OiqQ0V-W_8Ogdrgd4lgatV0m-K_SaXs